

JAKUB JERZY CZARKOWSKI

E-LEARNING DLA DOROSŁYCH

JAKUB JERZY CZARKOWSKI

E-LEARNING DLA DOROSŁYCH

JAKUB JERZY CZARKOWSKI

E-LEARNING DLA DOROSŁYCH

Copyright © by Difin
Warszawa 2012

Wszelkie prawa zastrzeżone. Kopiowanie, przedrukowywanie
i rozpowszechnianie całości lub fragmentów niniejszej pracy
bez zgody wydawcy zabronione.

Recenzent:
dr hab. Maciej Tanaś, prof. APS

Opieka redakcyjna:
Iwona Kuc

Korekta:
Anna Baranowska

Karykatura:
Bartek Sienkiewicz

ISBN 978-83-7930-134-8

Difin SA
Warszawa 2012
00-768 Warszawa, ul. F. Kostrzewskiego 1
tel. 22 851 45 61, 22 851 45 62
fax 22 841 98 91
www.difin.pl
Skład i łamanie: Edit sp. z o.o.
Wydrukowano w Polsce

Spis treści

Wstęp	9
-------------	---

Rozdział 1

Człowiek dorosły w sytuacji ustawicznego uczenia się	13
1.1. Całżyciowe uczenie się jako wyzwanie współczesnego świata	13
1.2. Człowiek dorosły w sytuacji uczenia się – czynniki indywidualne w uczeniu się dorosłych	23
1.3. Internet w edukacji dorosłych	34
1.4. Progi, bariery i ich przezwyciężanie	42
Blok aktywizujący	48
Pytania i zadania	50
Proponowane lektury	50

Rozdział 2

E-learning jako sposób edukacji dorosłych	51
2.1. Czym jest e-learning	51
2.2. Z historii nauczania i uczenia się na odległość	58
2.3. E-learning a rozwój kapitału ludzkiego w firmie i organizacji – analiza potrzeb	74
2.4. Jak wybrać kurs on-line?	80
Blok aktywizujący	85
Pytania i zadania	86
Proponowane lektury	87

Rozdział 3

Proces tworzenia e-learningu	88
3.1. Model kształcenia w e-learningu	88
3.2. Systemy e-learningowe – charakterystyka wybranych platform ...	91
3.3. Etapy tworzenia e-learningu	96
3.4. Oprogramowanie wspomagające proces tworzenia e-learningu ...	102
3.5. Planowanie kosztów w e-learningu	108
Blok aktywizujący	112
Pytania i zadania	117
Propozycje lektury	117

Rozdział 4

Projektowanie i tworzenie szkolenia metodą e-learningu	118
4.1. Projekt i scenariusz poszczególnych jednostek dydaktycznych (sesji, bloków itp.)	118
4.2. Elementy e-learningu	123
4.3. Webcasting, czyli coś prawie z przyszłości	131
4.4. Metody wspierania e-learningu	137
4.5. Prawo a e-learning	141
4.6. Otwarte zasoby edukacyjne	151
Blok aktywizujący	155
Pytania i zadania	157
Proponowane lektury	157

Rozdział 5

Wdrożenie i prowadzenie kursu on-line	159
5.1. Nauczyciel w e-learningu	159
5.2. Prowadzenie kursów on-line dla dorosłych	165
5.3. E-learning dla seniorów	175
5.4. Uwagi o witrynach e-learningowych	177
5.5. Etyczne aspekty e-learningu	180
5.6. Netykieta	187

Blok aktywizujący	190
Pytania i zadania	193
Proponowane lektury	193

Rozdział 6

Ocena, ewaluacja, badania w e-learningu	194
6.1. Funkcje oceny w kształceniu dorosłych	194
6.2. Narzędzia kontroli wiedzy i oceny w e-learningu	197
6.3. Ewaluacja – jej rodzaje i rola w e-learningu	203
6.4. Jakość i standard w e-learningu	205
6.5. Pedagogiczne i andragogiczne badania e-learningu	210
Blok aktywizujący	220
Pytania i zadania	224
Polecane lektury	224

Rozdział 7

W kierunku kształcenia komplementarnego	225
7.1. Istota kształcenia komplementarnego	225
7.2. Zasady kształcenia komplementarnego	227
7.3. Nauczyciel i uczeń w koncepcji kształcenia komplementarnego	234
Blok aktywizujący	236
Pytania i zadania	239
Polecane lektury	240

Zakończenie – zachęta do e-learningu	241
--	-----

Wstęp

Nie ma nadmiaru podręczników poświęconych problematyce e-learningu. Większość z nich to tłumaczenia, najczęściej wydawnictw anglojęzycznych. Są to zapewne dobre podręczniki, cieszące się uznaniem wielu środowisk, które nie uwzględniają jednak warunków polskich. Na razie nie jesteśmy pod względem dostępu do internetu drugą Ameryką czy Wielką Brytanią. Stale jednak rozwija się w Polsce rynek e-learningu, a praktyka doczekała się również namysłu teoretycznego, którego dobrym przykładem mogą być prace Macieja Tanasia, Marka Hyli czy Adama Stecyka.

Specyficzną grupą osób, coraz częściej korzystających z tej formy nauczania, są dorośli. Nie są to uczniowie łatwi, zwłaszcza że pojawienie się technologii często stanowi dla nich ogromną barierę. Jednocześnie nauczyciele i twórcy e-learningu należą zwykle do osób, dla których informatyzacja nie stanowiła nigdy bariery. Są pokoleniem cyfrowców¹, które nie tylko, że nie boi się nowoczesnych technologii, ale nie wyobraża sobie bez nich świata. Wychowałem się w miejscu, gdzie do projekcji obrazów służył grafoskop, episkop i epidiaskop, a w klasie lub domu odgłosów przyrody słuchało się z magnetofonu lub adapteru (gramofonu). Jako student na zajęciach z zastosowań komputerów w edukacji, zorganizowanych wtedy po raz pierwszy na Wydziale Pedagogiki UW, poznawałem tajniki komputerów (po raz pierwszy byłem uczony tego systematycznie). Podstawowymi narzędziami były: komputer typu Meritum oraz komputer Spectrum – zdobycz naszego wykładowcy. Podstawowym nośnikiem pamięci były kasety magnetofonowe, a językiem programowania – Basic. Trudno było sobie wtedy wyobrazić pracownię komputerowe, tablice multimedialne czy e-learning we współczesnym znaczeniu tego słowa. Tak, to było dawno jeszcze przed przemianami ustrojowymi, rozlicznymi reformami i w ubiegłym wieku. Mam nadzieję, że będąc w świecie

¹ Pojęcie wyjaśniam dalej.

technologii cyfrowej imigrantem z innego świata, tą pracą przybliżę cyfrowcom świat imigrantów.

Wspomnienie to czynię, by uświadomić czytelnikom, jak wielki uczyniliśmy postęp, jak wiele zmieniło się w świecie i edukacji: od kalkulatorów na prąd do komputerów przenośnych o rozmiarze dużego kalkulatora, od nauczania wspomaganego komputerowo do edukacji komplementarnej i e-learningu. Nigdy wcześniej epoki nie zmieniały się tak szybko. Ludzie wychowani w czasach bez wszechobecnych komputerów żyją w świecie często zdominowanym przez technologię; chcą tu żyć, mieszkać, pracować, uczyć się, samorealizować – chcą być szczęśliwi. E-learning jest wielkim osiągnięciem epoki technologii informacyjno-komunikacyjnych. Warto, by jak najwięcej osób mogło z niego korzystać.

Mam nadzieję, że *E-learning dla dorosłych* pomoże w organizacji kursów i nauce na odległość za pośrednictwem internetu.

Na zakończenie pragnę podziękować osobom, które znacząco przyczyniły się do powstania tej oto pracy: Panu prof. dr. hab. Maciejowi Tanasiowi, który kiedyś zainteresował mnie komputerami, a całkiem niedawno kazał mi zajmować się nowymi technologiami i przekonał, że to bywa bardzo ciekawe (i nie ustaje w tych wysiłkach – nadal mnie przekonuje). Dziękuję również Panu prof. zw. dr. hab. Józefowi Pólturzyckiemu i Pani prof. dr. hab. Ewie Skibińskiej, którzy niegdyś uczyli mnie andragogiki i niedawno zainteresowali tym właśnie polem badań; także koleżankom i kolegom z Katedry Andragogiki i Edukacji Ustawicznej Wydziału Pedagogicznego Uniwersytetu Warszawskiego, a zwłaszcza Krysi, którzy zawsze byli pomocni, życzliwi i przyjaźni. Pragnę również podziękować profesorom i wykładowcom z Wyższej Szkoły Pedagogicznej ZNP, którzy pozwolili mi na rozmaite eksperymenty z e-learningiem dla dorosłych i wspierali w tych przedsięwzięciach, a w szczególności prof. zw. dr. hab. Januszowi Gajdzie, dr. Marcie Balińskiej, dr. Aleksandrze Piotrowskiej, dr. Wiesławowi Wojciechowi Szczęsnemu, Joli Chojnackiej, Januszowi Kłoniczekiemu i wielu jeszcze innym osobom z tej uczelni, które były pomocne i życzliwe przy tworzeniu tej pracy. Serdeczne podziękowanie składam również pracownikom Wydziału Nauk Pedagogicznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, a szczególnie Panu prof. zw. dr. hab. Bronisławowi Siemienieckiemu, który na drodze poszukiwań i badań naukowo-dydaktycznych okazał i okazuje mi wiele tak potrzebnej życzliwości. Dziękuję serdecznie również wszystkim moim współpracownikom i przy-

jaciołom z Bursy Szkolnej nr 4 w Warszawie, za bezmiar cierpliwości oraz wsparcie w wielu, czasem niepozornych, ale kluczowych sprawach.

Szczególnie pragnę podziękować mojej małżonce Ewie, nie tylko za cierpliwość i zrozumienie, które chcąc nie chcąc są udziałem małżonków wszystkich tych, którzy tworzą, ale również za krytyczną lekturę, wiele cennych uwag, rozmaitość prac bibliograficznych. Bez mojej żony trwałoby to w nieskończoność, co przy moim braku konsekwencji oznacza, że pewnie by nie powstało.

Jakub Jerzy Czarkowski

Człowiek dorosły w sytuacji ustawicznego uczenia się

1.1. Całozyciowe uczenie się jako wyzwanie współczesnego świata

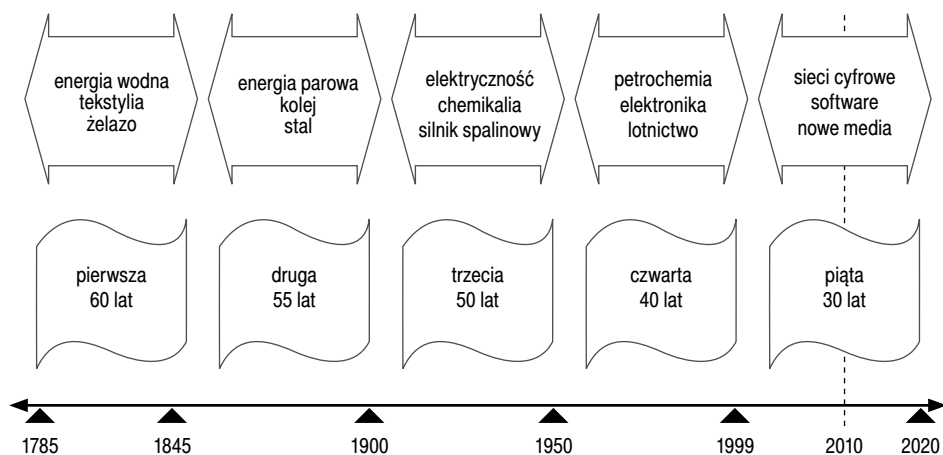
Pomimo że wiedza oraz postęp technologiczny towarzyszyły zawsze rozwojowi cywilizacji, to trzeba podkreślić, iż obecnie obserwujemy nasilenie się zachodzących przekształceń i rosnący udział wiedzy w tych przemianach, co zauważone zostało nie tylko w teorii ekonomii, lecz również w naukach pedagogicznych¹. Gwałtowny rozwój technologiczny powoduje przemiany i powstawanie nowych środków masowego przekazu. Lev Manovich w swojej pracy *Język nowych mediów* ujmuje to w ten sposób: „Media i komputer – dagerotyp Daguerre’ego i maszyna analityczna Babbage’a, kinematograf braci Lumière i tabulator Holleritha – łączą się. Wszystkie istniejące media zostały zamienione w dane numeryczne zrozumiałe dla komputera. W rezultacie grafika, ruchome obrazy, dźwięki, kształty, przestrzenie i teksty stają się danymi komputerowymi, na których można dokonywać obliczeń”². W konsekwencji prowadzi to do zmian społecznych. Manuel Castells stworzył swoistą metaforę współczesności, określając ją jako „galaktykę internetu”. Określenie to jest tylko jednym z wielu powszechnie używanych dla współczesnego świata, w którym żyjemy.

¹ Por: M. Tanaś (red.), *Kultura i język mediów*, Kraków 2007; J. Izdebska, *Dziecko w świecie elektronicznych mediów*, Białystok 2007; R. Tadeusiewicz, *Internet jako narzędzie edukacyjne na tle idei społeczeństwa informacyjnego*, [w:] „Wychowanie Techniczne w Szkole” 2000, nr 2–3; W.P. Zaczyński, *Teoretyczny kontekst „obecności” komputerów w nauczaniu*, „Ruch Pedagogiczny” 1986, nr 4.

² L. Manovich, *Język nowych mediów*, Warszawa 2006, s. 90.

Wzrastające znaczenie wiedzy w gospodarce podkreślają zwolennicy teorii wzrostu, a wzajemne zależności pomiędzy instytucjami a wiedzą w ramach holistycznie ujmowanych ewolucyjnych procesów rozwojowych uwzględniają przedstawiciele różnych nurtów ekonomii³. Pojawiają się pojęcia gospodarki opartej na wiedzy (GOW) i społeczeństwa informacyjnego – społeczeństwa wiedzy.

Pojawienie się nowego typu społeczeństwa, jak również nowego typu gospodarki nie jest zjawiskiem nagłym. Ewolucję systemu znakomicie ilustruje uproszczony na potrzeby naszych rozważań schemat narastających fal Schumpetera. Ukazuje on kolejno następujące po sobie etapy w rozwoju gospodarczo-społecznym. Schemat ten uwzględnia ewolucję społeczno-gospodarczą od końca XVIII wieku do hipotetycznego roku 2020. Data ta nie jest oczywiście momentem zamykającym ewolucję, w przybliżeniu określa ona jedynie końcową fazę fali piątej. Czas ujęty w schemacie podzielony został na tzw. fale, których jest pięć, przy czym starano się wskazać, iż charakteryzują się one malejącym czasem trwania. Świadczy to o tym, iż ewolucja systemu gospodarczego następuje w szybszym tempie, a epokowe wynalazki pojawiają się częściej.

Rysunek 1.1. Ewolucja gospodarczo-społeczna wg schematu Schumpetera

Źródło: opracowanie własne na podstawie por. A. Kukliński, *Gospodarka oparta na wiedzy jako wyzwanie dla Polski*, Warszawa 2001; A. Glapiński (red.), *Kapitalizm, demokracja i kryzys państwa podatków*, Warszawa 2004.

³ Por. R. Żelazny, *Wiedza jako czynnik rozwoju gospodarczego*, [w:] D. Kopycińska (red.), *Kapitał ludzki w gospodarce opartej na wiedzy*, Szczecin 2006; Z. Malara, *Przedsiębiorstwo w globalnej gospodarce. Wyzwania współczesności*, Warszawa 2006 lub M. Blaug, *Teoria ekonomii. Ujęcie retrospektywne*, Warszawa 1994.

Podstawową rolę w rozwoju społeczeństwa opartego na wiedzy, jak sama jego nazwa wskazuje, odgrywa wiedza. Traktować ją należy jako główny czynnik kształtujący zarówno strukturę produkcji, jak i postęp gospodarczy i społeczny. Prowadzi to do rewolucyjnych przemian w edukacji. Zdaniem niektórych badaczy edukacja przeszła cztery wielkie rewolucje związane z powstaniem nowych narzędzi komunikacji: mowy, pisma, druku i obecnie jeszcze trwającą związaną z cyfryzacją. Jak podkreślają przywoływani autorzy „Skutkami już widocznymi tej rewolucji jest pedagogika medialna oraz edukacja globalna, głównie dzięki Internetowi”⁴. W społeczeństwie wiedzy uczenie się jako sposób pozyskiwania wiedzy jest najważniejszym procesem i kluczową kompetencją. Dotyczy to nie tylko grup społecznych, które tradycyjnie podlegały procesowi uczenia się, lecz także – a może przede wszystkim – osób dorosłych.

Kwestię uczenia się osób dorosłych warto rozpocząć od odpowiedzi na pytanie: kim zatem jest człowiek dorosły, dojrzały? Definicji jest wiele. Często mówi się o dojrzałości fizycznej, społecznej, moralnej czy ekonomicznej. Jeden z najwybitniejszych polskich andragogów Józef Pólturzycki tak określa dorosłość:

Dorosły człowiek to taki, który jest sam odpowiedzialny za siebie, pracuje zawodowo, sam decyduje o swoim planie życiowym, sam boryka się z trudnościami realizacji tego planu i sam odpowiada wobec społeczeństwa za swoją działalność. W pojęciu tak rozumianej dorosłości brane są pod uwagę: wiek, praca, dojrzałość psychiczna, społeczna, samodzielność.

Nieco bardziej ogólną definicję proponuje Elżbieta Dubas, twierdząc, że „dorosły to ten, który dorósł do wymagań, jakie stawia mu społeczeństwo”⁵. Takie ujęcie problemu prowadzi jednak do niedookreśloności kryteriów, a samą kategorię czyni bardziej przedmiotem odczuć lub dążeń, a nie przedmiotem obiektywnego i transparentnego poznania. I tak pojawia się pojęcie subiek-

⁴ R. Dobrzeńiecki, W.W. Szczęsny, *W stronę edukacji zintegrowanej. Zagadnienia podstaw i teorii wychowania*, Novum, Warszawa–Płock 2009, s. 113.

⁵ E. Dubas, *Zmieniająca się dorosłość. Od dorosłości konwencjonalnej ku dorosłości subiektywnej*, [w:] E. Przybylska (red.), *Andragogiczne wątki, poszukiwania, fascynacje*, UMK, Toruń 2001, s. 79.

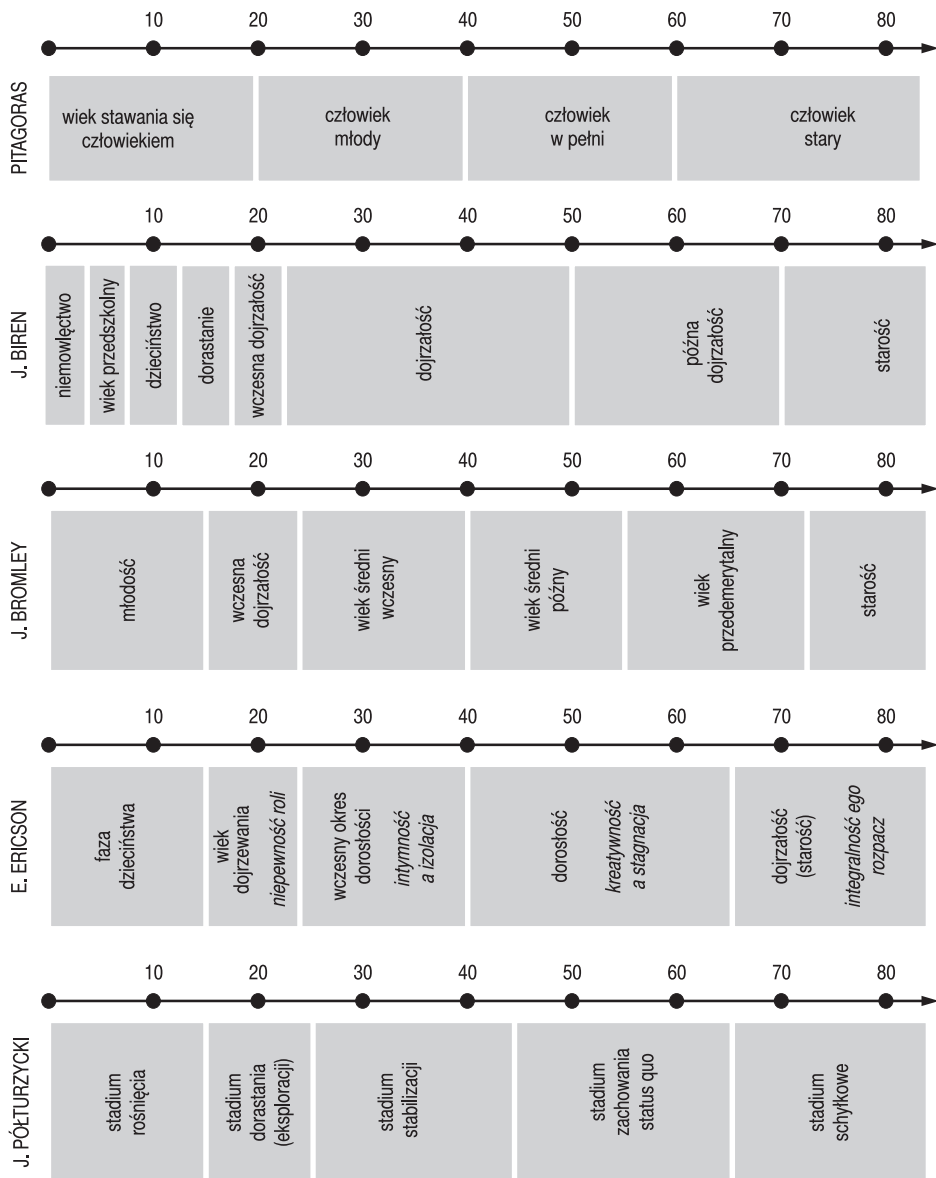
tywnej dorosłości, definiowanej przez samą jednostkę i będącej kwestią bardziej osoby niż społeczności⁶.

W nowym ujęciu dorosłość nie jest końcem rozwoju, a jedynie jego kolejnym etapem, który wiąże się z następnym etapem edukacji. Nowego wymiaru w tej sytuacji nabiera pytanie postawione przez Bogdana Suchodolskiego w jego pracy *Edukacja permanentna*. Postawił on pytanie podejmowane przez ludzi od wieków, które we współczesnym świecie nabiera wielu nowych znaczeń i ogromnej aktualności: jak żyć? Autor zwraca uwagę, że „dotyczą one [pytania] zarówno zasadniczych spraw moralnego wyboru, który staje się coraz trudniejszy w naszej epoce rozchwiania wszelkich wartości, jak i umiejętności prowadzenia własnego życia ku powodzeniu i szczęściu, różnorako rozumianym”⁷. Odpowiedzi na to pytanie może udzielać edukacja dorosłych. Jak zauważa Olga Czerniawska „(...) uczestnictwo w placówkach oświatowych i samokształcenie ma w efekcie dostarczyć odpowiedzi na pytanie: Jak żyć, czy też – jak bardziej żyć?”. Nowocześnie postrzegany system edukacji obejmuje współcześnie nie tylko nauczanie i wychowanie dzieci oraz młodzieży, ale również uwzględnia osoby dorosłe. Edukacja dorosłych zajmuje w nim szczególne miejsce. Tak rozumiana edukacja obejmuje różne etapy w życiu człowieka, nie tylko okresy dorastania, lecz także okres produkcyjny i okres stabilizacji, a nawet okres przedemerytalny czy emerytalny. Każdy z wymienionych okresów cechują odmienne potrzeby oraz problemy: społeczne, opiekuńcze i inne. Zgodnie z założeniami kształcenia ustawicznego każdy człowiek ma prawo do nauki w dowolnym okresie życia, a władze oświatowe mają obowiązek zapewnić różne jej formy, pomoc i opiekę.

Na człowieka współcześnie patrzymy w pełnym cyklu życia, a to oznacza, że rozwój jego nie kończy się wraz z dorastaniem. Kwestie te były przedmiotem zainteresowań badaczy wielu dyscyplin nauki. Poza psychologami interesowali się i interesują tymi problemami również filozofowie, pedagodzy w tym, w sposób szczególny, andragodzy. Warto zatem w sytuacji rozważania zagadnień związanych z rozwojem człowieka przeanalizować, jak różni myśliciele postrzegali kwestię rozwoju człowieka – zwłaszcza człowieka dorosłego (ilustruje to rys. 1.2).

⁶ Tamże, s. 86.

⁷ B. Suchodolski, *Edukacja permanentna. Rozdroża i nadzieje*, Warszawa 2003, s. 23.

Rysunek 1.2. Rozwój człowieka w pełnym cyklu życia – zestawienie różnych koncepcji

Źródło: opracowanie własne.

Kształcenie dorosłych, pełniące niegdyś rolę zastępczą o charakterze kompensacyjnym, staje się obecnie popularną formą aktywności edukacyjnej. Rozwój

kultury, rosnące wymagania i motywacje, a także coraz większa dostępność wspierana nowymi technologiami powodują jej upowszechnianie się. Józef Półturzycki pisze, że „kształcenie ustawiczne staje się nie tylko celem, ale także podstawową formą realizacji nowoczesnej edukacji”⁸. Dynamika przemian społecznych rodzi stałą konieczność doskonalenia, rozwijania kompetencji, a także coraz częściej rekwalifikacji, zmusza osoby dorosłe do podejmowania wysiłków edukacyjnych w różnych formach.

W tym nowym kontekście jeszcze pełniej widać, że życie człowieka powinno postrzegać się jako rozwój całościowy, a co za tym idzie również w okresie dorosłości. Oto etapy rozwoju życia, jakie zaproponował Józef Półturzycki (tab. 1.1).

Tabela 1.1. Stadia życia wg koncepcji J. Półturzyckiego

Nazwa stadium	Wiek	Krótką charakterystyka
Rośnięcia	0–15 lat	Cechą podstawową tego okresu jest rozwój zarówno biologiczny, jak i psychiczny. Podstawowym zadaniem społecznym jest socjalizacja, a co za tym idzie – nauka, w tym również w jej formach zinstytucjonalizowanych.
Dorastania (eksploracji)	15–25 lat	Charakterystyczne dla tego okresu jest dążenie do poznawania życia, samodzielności, planowanie swojego miejsca w świecie, szukanie i wybór zawodu. W trakcie jego trwania człowiek stopniowo usamodzielnia się i maleje kontrola domu rodzinnego. Pod koniec tego okresu osoba podejmuje pracę, czasami jest to forma poszukiwania właściwego zawodu. W czasie tego okresu osoby dążą do założenia własnej rodziny i podjęcia pełnej odpowiedzialności za swoje życie.
Stabilizacji	25–45 lat	Człowiek w tym okresie życia znajduje swoje miejsce w świecie – swoje role społeczne. Zakłada rodzinę oraz znajduje sobie pracę (zawód). Stara się stabilizować w nich (robić karierę). Stopniowo zdobywanie doświadczenia życiowego i zawodowego umacnia jego pozycję, sprzyja rozwojowi i awansowi zarówno społecznemu, jak i zawodowemu. W życiu człowieka pojawiają się dzieci.

⁸ J. Półturzycki, *Andragogika jako dyscyplina akademicka*, „Rocznik Andragogiczny” 2004, s. 37–52.

Zachowania status quo	45–65 lat	W tym okresie życia pozycja społeczna człowieka (zawodowa) osiąga apogeum. Stopniowo dominującym celem staje się zachowanie pozycji społecznej i zawodowej – uzyskanego miejsca w społeczeństwie. Stopniowo w drugiej fazie tego okresu zaczyna również słabnąć aktywność jednostki. Ważnym elementem troski i zabiegów życiowych stają się dorastające dzieci, często pojawia się troska o rodziców.
Schyłkowe	65 lat i więcej	Aktywność człowieka systematycznie spada. Stopniowo człowiek wycofuje się z życia zawodowego, często również społecznego. Wiąże się to ze zmniejszaniem sił fizycznych, jak również psychicznych. Często człowiek przyjmuje postawę obserwatora. Ważnymi problemami tego okresu są odchodzenie najbliższych (rodziców, współmałżonka itp.) i poczucie zbliżającego się końca życia.

Źródło: opracowanie własne na podstawie J. Pólturzycki, *Dydaktyka dorosłych*, WSiP, Warszawa 1991.

Badania z lat 80. XX wieku wskazywały, że „Człowiek dorosły mimo postępującego procesu starzenia się biologicznego, przez całe życie dysponuje znacznym potencjałem rozwoju i możliwościami uczenia się”. Potencjał rozwojowy sprzyjający uczeniu się uznano za niewyczerpany, stanowiący dostateczną bazę uaktywniania procesów uczenia się człowieka do końca jego życia. Możliwości edukacyjne istnieją przez całe życie, są one zróżnicowane wielorako, uwarunkowane całą drogą życiową dorosłego człowieka. Jak podkreśla Elżbieta Dubas, życie ludzkie–rozwój–uczenie się stanowią swoistą triadę ontologiczno-antropologiczną określającą człowieczeństwo. Uczenie się jest ważne dla bycia, stawania się człowiekiem⁹.

Wysoka wartość wiedzy, określająca pozycję społeczną człowieka, zmusza wręcz do permanentnego uczenia się, co sprzyja odnawianiu, poszerzaniu, udoskonalaniu wiedzy, zapominaniu tej nieprzydatnej i nabywaniu potrzebnej, aby móc sprawnie oraz satysfakcjonująco żyć we wciąż zmieniającym się świecie.

Dlatego też coraz częściej kształcenie i doskonalenie dorosłych jest postrzegane nie tylko jako ważne zadanie rozwojowe, lecz także jako rozwijający się biznes. Idea edukacji dorosłych jest obecnie popularyzowana nie tylko przez andragogów czy publiczne instytucje edukacyjne, ale także przez coraz częściej powstające firmy szkoleniowe, które specjalizują się w edukacji dorosłych. Wiedza i informacja stały się obecnie towarem¹⁰. Przykładem może być

⁹ Por. E. Dubas, *Dorosłość w edukacyjnym paradygmacie...*, dz. cyt., s. 26–28.

¹⁰ Por. M. Tanaś, *Cywilizacja globalna. Społeczeństwo informacyjne a kształcenie*, „Kultura i Edukacja” 1999, nr 1/99.

kampania społeczna *Dni Uczenia się Dorosłych*, organizowana przez Polską Izbę Firm Szkoleniowych¹¹. *Dni Uczenia się Dorosłych* to cykl imprez, które organizują firmy członkowskie Polskiej Izby Firm Szkoleniowych oraz wolontariusze. Mają one charakter kampanii społecznej, której adresatami są ludzie dorośli, bez wskazywania na poziom wykształcenia, którzy z różnych powodów – ambicji, sytuacji losowych, zainteresowań, rozwoju osobistego, planowanej kariery, jak i hobby – mogą stać się w przyszłości uczestnikami procesu edukacyjnego. *Dni Uczenia się Dorosłych* są polską wersją działań podobną do imprez i przedsięwzięć organizowanych od kilkunastu lat przez UNESCO, które mają na celu walkę z analfabetyzmem w Afryce oraz propagowanie doksztalcania się i nauki zawodu w krajach mniej zamożnych. Natomiast działająca w Wielkiej Brytanii NIACE – organizacja, która skupia 500 firm szkoleniowych – od 17 lat z powodzeniem rozwija coroczną akcję *Adult Learner's Week* (Tydzień uczenia się dorosłych). W podobny sposób od kilku lat w 40 innych krajach organizacje, czy wręcz instytucje rządowe wspierają rozwój idei uczenia się dorosłych.

W procesie uczenia się niezwykle przydatne są jednostce tzw. kompetencje edukacyjne, które oznaczają zdolność i predyspozycje jednostki do podejmowania skutecznych działań edukacyjnych. Jak zauważa Rosemary Perry „(...) wysoki poziom praktycznych umiejętności edukacyjnych to coś więcej niż posiadanie w małym palcu repertuaru specyficznych technik praktycznych. To także umiejętność „czytania” sytuacji, podejmowania decyzji i działania oraz reagowania na sytuacje w taki sposób, aby jak najefektywniej wspierać uczenie się”¹². Kompetencje edukacyjnych nabywa się również w procesie nauczania. Okazują się one niezastąpionym „wyposażeniem” współczesnego człowieka, które pozwala mu, jak zauważa Elżbieta Dubas, na życie świadome, aktywne i zaradne¹³. Istotną rolę odgrywa także samokształcenie. Przez proces własnej aktywności edukacyjnej człowiek dojrzaje ma możliwość doświadczenia i realizacji swojej dorosłości, definiowanej w kategoriach samodzielności i autonomii. Kompetencje edukacyjne stają się tutaj kompetencjami autoedukacji. Te z kolei stanowią istotny składnik kompetencji samorozwoju jednostki, dającej człowiekowi możliwość manifestowania autorstwa własnego życia¹⁴.

¹¹ <http://www.dniuczeniasiedoroslych.pl/>.

¹² R. Perry, *Teoria i praktyka*, WSiP, Warszawa 2000, s. 131.

¹³ E. Dubas, dz. cyt., s. 31.

¹⁴ E. Dubas, dz. cyt., s. 34.

Zbigniew Pietrasziński wymienia czynniki decydujące o złożoności i swoistości uczenia się:

- Zróżnicowane doświadczenie życiowe jednostki.
- Zainteresowania, potrzeby i motywacja uczących się.
- Stan wiedzy i jej struktura.
- Opanowane techniki uczenia się.
- Przebieg kariery szkolnej i aktywności edukacyjnej w okresie poszkolnym.
- Pełnione role społeczne.
- Ilość i struktura czasu wolnego¹⁵.

Olga Czerniawska podkreśla rolę, jaką w uczeniu się odgrywa orientacja życiowa człowieka, jakie miejsce nadaje mu w życiu¹⁶. Mówi, że uczenie się jest procesem trwającym przez całe życie i realizującym się poprzez doświadczenia, styczności, wydarzenia osobiste i społeczne, przez historię życia. Tak rozumiane uczenie się obejmuje cztery wymiary:

- uczyć się, aby poznać;
- uczyć się, aby działać;
- uczyć się, aby żyć wspólnie;
- uczyć się, aby być.

Uczenie się to nie tylko uczestniczenie w zorganizowanych formach kształcenia, ale przede wszystkim uświadomienie sobie istnienia sytuacji edukacyjnych podczas trwania całego życia. To otwarcie się na siebie, innych i świat. Uczenie staje się sposobem i stylem życia¹⁷.

Eustachy Berezowski i Józef Pólturzycki dokładnie opisują psychiczne możliwości uczenia się dorosłych, które są bardzo zróżnicowane. Dotyczy to pogorszenia słuchu i wzroku. Jak podają autorzy, już od 14 roku życia następuje osłabienie słuchu, które wyraźnie zaznacza się w wieku 40 lat i postępuje wraz z wiekiem. Podobnie przedstawia się sytuacja związana ze zdolnością widzenia. Poza tym stwierdza się, że w wieku dorosłym zachodzą duże zmiany w zakresie uwagi, spostrzegawczości, wyobraźni, pamięci i myślenia. Zaobserwowano też, że dorośli mają lepiej rozwiniętą uwagę i mogą ją łatwiej przystosować do nowych czynności, a także, że zakres uwagi ludzi dorosłych jest

¹⁵ Z. Pietrusiński, dz. cyt., s. 29.

¹⁶ O. Czerniawska, *Uczenie się jako styl życia*, [w:] *Przygotowanie do starości*. Materiały z konferencji gerontologicznej, Łódź 1997.

¹⁷ Tamże, s. 19.

znacznie większy. Podobnie, mimo osłabienia wzroku, zdolność spostrzegania jest inna u dorosłych niż u dzieci. U osób dorosłych jest ona bardziej zróżnicowana w zależności od wieku, stanu zdrowia i rodzaju zajęć zawodowych. Jest to niezwykle istotne przy nauce i doskonaleniu czytania, czy nauce języków obcych.

Procesem, który również nieco inaczej przebiega u ludzi dorosłych niż u dzieci, jest wyobraźnia. Dorosłych cechuje większy stopień realizmu w wyobraźni, staje się ona bardziej praktyczna i konkretna. Odbija się to niekorzystnie na procesie opanowywania pojęć abstrakcyjnych. Podobne różnice występują w zdolnościach pamiętania i myślenia. Pamięć człowieka dorosłego staje się bardziej logiczna i praktyczna, a myślenie bardziej praktyczne.

Berezowski i Półturzycki podsumowują charakterystykę tych wszystkich możliwości, pisząc, że niezależnie od zmian, jakie stwierdza się w zdolnościach oraz procesach psychicznych omawianego okresu, dorośli w wieku do 45 roku życia mogą uczyć się dowolnych treści i umiejętności równie skutecznie jak uczą się dzieci i młodzież w wieku szkolnym. Autorzy twierdzą jednak, że po osiągnięciu tego wieku zdolność uczenia się jest mniejsza, ale dodają też, że jeżeli wcześniej dorośli zajmowali się problemami i zadaniami o charakterze intelektualnym, to i po przekroczeniu granicy 45. roku życia ich możliwości w zakresie zdolności uczenia się nie maleją¹⁸.

Jednym z głównych elementów pracy pedagogicznej jest ocenianie. Oceniając coś lub kogoś, wyrażamy swój sąd o wartości i przydatności napisanego wypracowania, rozwiązanego zadania lub wysłuchanej odpowiedzi. Wyrażamy też sąd o zdobytych kwalifikacjach predysponujących go do zajmowania określonych stanowisk zawodowych i społecznych. Ocena w nauczaniu dorosłych spełnia funkcję selekcji społecznej, funkcję dydaktyczną oraz wychowawczą. Funkcja selekcji w szkole dla dorosłych wygląda nieco inaczej niż w szkole, gdzie uczą się dzieci i młodzież. Uczniowie dorośli najczęściej są ludźmi pracującymi zawodowo i ukończenie szkoły utwierdza ich przydatność na stanowiskach, do których nie posiadali jeszcze odpowiednich kwalifikacji¹⁹.

Pisząc o różnicach dotyczących edukacji dzieci i młodzieży oraz dorosłych, należy wspomnieć o różnych środowiskach edukacyjnym tych grup. Środowisko edukacyjne człowieka dorosłego jest znacznie rozleglejsze przestrzennie

¹⁸ E. Berezowski, J. Półturzycki, *Kontrola i ocena w procesie kształcenia dorosłych*, WSiP, Warszawa 1975, s. 1–18.

¹⁹ Tamże, s. 3–40.

i bogatsze treściowo niż środowisko wychowawcze dzieci i młodzieży. Tamto jest w znacznym stopniu sterowane przez ludzi dorosłych, z dominacją strategii ochronnej, rozwijanej w intencji obrony przed zaburzeniem procesu rozwoju intelektualnego, emocjonalnego i moralnego młodocianych. Człowiek dorosły może wchodzić w bogate interakcje z szeroko otwartymi dla niego przestrzeniami przyrodniczymi, społecznymi i kulturowymi. Ta otwartość bogactwa interakcji ma swoje ograniczenia, ale jest ich zdecydowanie mniej niż w przypadku dzieci i młodzieży, wobec których dorośli stosują liczne celowe ograniczenia. Środowisko człowieka dorosłego jest mu nie tyle dane, co raczej zadane, bowiem w znacznej mierze staje się funkcją jego woli i aktywności – właśnie owych podejmowanych działań czy też ich zaniechania²⁰.

Osoby dorosłe pracujące w przedsiębiorstwie lub innej organizacji są zazwyczaj na różnych etapach swojej drogi życiowej. Warto pamiętać, że u każdego ta droga jest inna i dlatego osobowa i osobista dojrzałość jednostki może nieraz znacząco odbiegać od ogólnego wzorca. Warto więc pamiętać, że planując rozwój czy doskonalenie pracowników, jak również określając oczekiwania, należy zawsze uwzględniać miejsce na drodze życiowej, w jakim znajduje się aktualnie pracownik, tak by działanie zakładu pracy wspierało rozwój osobowy, a nie konkurowało z nim. Wówczas efekt działania będzie – zgodnie z zasadą synergii – znacząco większy.

Potrzeby edukacyjne odzwierciedlają określoną świadomość edukacyjną jednostki, jej zdolność do wyborów i decyzji edukacyjnych. Mogą one odnosić się do wszystkich wymiarów życiowej aktywności człowieka²¹.

1.2. Człowiek dorosły w sytuacji uczenia się – czynniki indywidualne w uczeniu się dorosłych

Kluczowym pojęciem dla analizy problemu e-learningu jest zagadnienie uczenia się-nauczania. W e-learningu dorosłych odnosimy to pojęcie do osób dorosłych. W świecie nowych możliwości, nowych technologii, termin ten odgrywa ogromną rolę. Józef Pólturzycki stwierdza, że:

²⁰ D. Jankowski, *Człowiek dorosły współkreатorem swojego środowiska edukacyjnego*, [w:] M. Podgórný (red.), *Człowiek na edukacyjnej fali*, dz. cyt., s. 9–95.

²¹ E. Dubas, *Dorosość w edukacyjnym paradygmacie, czyli dorosość jako edukacyjny okres życia człowieka*, [w:] M. Podgórný (red.), *Człowiek na edukacyjnej fali. Współczesne konteksty edukacji dorosłych*, Impuls, Kraków 2005, s. 28.